

STRESZCZENIE

Psychologowie od wielu lat dokładają starań, aby możliwie jednoznacznie wskazać zakres pojęcia „emocja”. W literaturze zaobserwować można zarówno tendencję do synonimicznego używania takich określeń jak „afekt”, „emocja”, „uczucie” czy „nastrój”, jak i próby postawienia jak najbardziej wyraźnej granicy pomiędzy nimi. Sytuacji tej nie ułatwia dodatkowa trudność, z jaką mierzą się psychologowie emocji: mnogość definicji emocji oraz ich wzajemne przenikanie się i/lub wykluczanie. W pierwszej części pracy zarówno podjęto próbę usystematyzowania bieżącej wiedzy na temat emocji z punktu widzenia historii psychologii oraz różnych ujęć teoretycznych, jak i przedstawiono własną propozycję wieloaspektowej definicji emocji.

Brak konsensusu w zakresie definicji emocji przekłada się na trudności w klasyfikacji emocji. Trudno bowiem osiągnąć konsensus taksonomiczny, jeśli – w zależności od ujęcia – w różny sposób rozumie się emocje. W badaniach własnych za punkt wyjścia przyjęto autorską definicję emocji oraz wyłoniony podczas jej tworzenia zbiór atrybutów kryterialnych emocji. Posiadając ten fundament zaproponowano wykorzystanie podejścia leksykalnego jako możliwą drogę do osiągnięcia klasyfikacyjnego porozumienia. Taki cel został osiągnięty już w psychologii osobowości, która borykała się w przeszłości z podobną trudnością w zakresie struktury cech. Zgodnie z założeniem leksykalnym wszystkie najważniejsze różnice indywidualne (a tak możemy traktować również emocje), które są istotne z punktu widzenia użytkowników wybranego języka, zostały w nim zakodowane. Założenie leksykalne cieszy się szczególną popularnością w psychologii osobowości, jednak ze swojej natury jest bardziej uniwersalne i dotyczy wszystkich różnic indywidualnych. Dlatego też wykorzystywane było już poza psychologią osobowości, m.in. w taksonomii światopoglądu czy wyglądu zewnętrznego.

Badania własne zostały zrealizowane w dwóch etapach zgodnie z typową procedurą badań psycholeksykalnych. Pierwszy etap miał za zadanie wyłonić możliwie pełen zbiór słów opisujących stany, które można nazwać emocją zgodnie z wyłoniętymi na podstawie literatury atrybutami kryterialnymi emocji. W tym celu wykorzystano już preselekcjonowaną listę 322 emocji, wyłoniętą zgodnie z podejściem leksykalnym, która to została wybrana ze słownika języka polskiego na podstawie ocen ośmiu sędziów o wykształceniu psychologicznym, zgodnie z definicją o bardzo ogólnym charakterze – nazywaną w kontekście badań własnych listą nierestrykcyjną. Na jej podstawie grupa siedmiu przeszkolonych sędziów wyłoniła 167 deskryptorów opisujących stany spełniające łącznie wszystkie osiem kryteriów teoretycznych

– jest to lista uznana za restrykcyjną i przyjęta w badaniach własnych za punkt wyjścia dla badań ilościowych.

Badania ilościowe zostały przeprowadzone na grupie 1 226 osób, głównie studentów. Część z nich ($N = 635$) wypełniła badania samoopisowe, a część ($N = 591$) badania z perspektywy opisu emocji postrzeganych przez nich u innych. W badaniach z perspektywy opisu innych kontrolowano dodatkowo stosunek do osoby opisywanej (pozytywny, neutralny lub negatywny). Badania doprowadziły do wyłonienia optymalnej struktury leksykalnej dla obu perspektyw na podstawie danych rotowanych (*Equamax*) i wystandaryzowanych w ramach osoby (ipsatyzowanych). W obu perspektywach ukazano strukturę w formie hierarchicznej, zaczynając od rozwiązania jednoczynnikowego do rozwiązania dziesięcioczynnikowego w samoopisie oraz do dziewięcioczynnikowego w opisie innych. Zarówno w samoopisie jak i opisie innych za optymalną uznano strukturę dziewięcioczynnikową, lecz występowały pomiędzy nimi istotne różnice ilościowe oraz jakościowe. W perspektywie samoopisowej wyraźniej zaakcentowane zostały te deskryptory emocji, które opisują stany wymagające wyższego poziomu introspekcji. Natomiast perspektywa opisu innych akcentuje emocje pełniące role w budowaniu relacji społecznych oraz te, których doświadczenie jest łatwiej obserwowalne. Ponadto, z wyłonionej struktury leksykalnej wyodrębniono deskryptory specyficzne dla każdego czynnika i na ich podstawie zaproponowano klasyfikację emocji wraz z narzędziem służącym do jej pomiaru o zadowalających właściwościach psychometrycznych.

Uzyskana struktura leksykalna została zestawiona z klasyfikacjami emocji, uczuć, nastroju i afektu oraz z leksykalnymi strukturami cech osobowości i z niektórymi z nich wykazała zbieżność. Relacja ta jest jednak dynamiczna i zależna od stopnia szczegółowości struktury leksykalnej. W badaniach widoczny jest także m.in. związek wybranych czynników z pobudzeniem energetycznym czy pobudzeniem napięciowym. Ponadto, potwierdzony został widoczny w literaturze obraz współwystępowania neurotyczności z emocjami nieprzyjemnymi oraz ekstrawersji z emocjami przyjemnymi. Nie zaobserwowano natomiast relacji uzyskanej struktury z sumiennością i intelektem.

Wyniki przeprowadzonych badań przyniosły odpowiedź na temat struktury leksykalnej emocji języka polskiego oraz stanowią przykład zastosowania podejścia leksykalnego w innym obszarze różnic indywidualnych, niż miało to miejsce do tej pory. Co więcej, mogą służyć one zarówno za podstawę do przeprowadzenia międzyjęzykowych badań nad strukturą emocji z wykorzystaniem metody psycholeksykalnej – odpowiadając na pytanie zarówno o jej uniwersalność bądź specyficzność kulturową, jak i do wygenerowania nowej, alternatywnej wobec dotychczasowych, taksonomii emocji.